

RADOVI

ZAVIČAJNOG MUZEJA – VISOKO

RADOVI ZAVIČAJNOG MUZEJA – VISOKO

Izdavač

JU Zavičajni muzej – Visoko

Glavna i odgovorna urednica

Đenana Ganić, prof.

Urednički savjet

doc. dr. Mehmed Kardaš, Mubera Pulo, dipl. orijent., Habiba Efendira-Čehić,
prof., Tarik Silajdžić, MA

Redakcija

prof. dr. Ibrahim Krzović (Filozofski fakultet, Sarajevo), dr. Aladin Husić (Orientalni institut, Sarajevo), prof. dr. Adnan Kaljanac (Filozofski fakultet, Sarajevo), doc. dr. Aiša Softić (Filozofski fakultet, Sarajevo), prof. dr. Esad Delibašić (Filozofski fakultet, Zenica), dr. Ramiza Smajić (Institut za historiju, Sarajevo), doc. dr. Haris Dervišević (Filozofski fakultet, Sarajevo), doc. dr. Amra Šaćić Beća (Filozofski fakultet, Sarajevo), dr. Enes Dedić (Institut za historiju, Sarajevo)

Međunarodna redakcija

doc. dr. Iva Kaić (Filozofski fakultet, Zagreb), dr. Angelina Raičković Savić (Arheološki institut, Beograd), dr. Slaviša Perić (Arheološki institut, Beograd)

Sekretar redakcije

Tarik Silajdžić, MA

ISSN 2712-1879 (print)

ISSN 2744-1377 (online)

<https://zavicajnimuzej.com/izdavackadjelatnost/>

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNIKA.....	5
---------------------	---

ČLANCI

Adnan Kaljanac i Jesenko Hadžihasanović: Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Kundruci kod Visokog (prethodno saopštenje)	9
Tarik Silajdžić: Svibe – prilozi istraživanju rimske antike na području centralne Bosne.....	72
Đenana Ganić: Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko s procjenom stanja oštećenja / očuvanosti – III faza.....	109
Mustafa Uzunalić: Keramičke lule iz Zavičajnog muzeja u Visokom.....	124
Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović: Kolekcije fotografija, dopisnih karti i razglednica iz Fototeke Zavičajnog muzeja Visoko – Prilog proučavanju porodice Vojnović iz Visokog.....	139
Haris Dervišević: U ozračju ruhanijetskih harfova: kaligrafija šejha hafiza Zilke Žolje.....	180
Esad Delibašić: Odgovor na krizu muzeja: <i>nova muzeologija</i> i ekomuzej	194
Mubera Pulo: Orijentalna zbirka Zavičajnog muzeja u Visokom – Katalog dokumenata na arapskom jeziku	211

PRIKAZI

Srđan Rudiћ, <i>Bosanska vlastela u XV веку, Просопографска студија</i> , Историјски институт Београд, Посебна издања, књ. 75, Универзитет у Бањој Луци, Центар за напредне средњовековне студије, Едиција Фронтистерион, књ. 2, Београд – Бања Лука, 2021, str. 330.	247
Hana Younis, <i>Biti kadija u kršćanskom carstvu. Rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878.–1914.</i> , Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021, str. 439.	252
<i>Visoko i okolina kroz historiju II: Osmanski period</i> , Grupa autora, Zavičajni muzej, Visoko, 2021, str. 360.	261
Amila Kasumović, <i>Zatočene: Žene u zatvorskom sustavu Bosne i Hercegovine 1878–1914</i> , Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021, str. 165.	267
Lidija Klepo i Jasmina Drugović, <i>Gradska biblioteka Visoko 1946–2016</i> , Visoko, 2021, str. 149.	272
Izložba <i>Priča o čovjeku: Omer Pobrić (1945–2010)</i>	275
Pregled najvažnijih aktivnosti Zavičajnog muzeja u Visokom za period 2020–2022. god.	278
Podaci o autorima	283

Visoko i okolina kroz historiju II: Osmanski period, Grupa autora, Zavičajni muzej, Visoko, 2021, str. 360.

Kad je 1984. god. objavljen prvi tom monografije *Visoko i okolina kroz historiju: prehistorija, antika i srednji vijek*, teško je ko mogao pomisliti da će se na drugi tom čekati više od 35 godina. Razloga tolikom kašnjenju bilo je više, uglavnom vezanih za ljude i društvenopolitičke okolnosti. Zavičajnost je ipak pobijedila i krajem 2021. god. Visoko je upotpunilo dio svoje lične karte pisane historije drugim tomom monografije *Visoko i okolina kroz historiju: osmanski period*, u izdanju Zavičajnog muzeja i pod uredništvom dr. Lejle Gazić. Kreatori ove publikacije su se potrudili da na 360 stranica predstave sliku života navedenog područja u osmanskome periodu, uslovljenu historijskim događanjima, demografskim promjenama, simbiozama zatečenih i novih kultura, razvojem i umnožavanjem novih urbanističkih elemenata, odrazom svega toga na jezik, bogato književno stvaralaštvo i zapamćenja.

Kvalitetni prilozi autora prvog toma bili su svakako potrebna i dobra podloga za rad na sljedećem, osmanskome periodu, razjašnjenju i prikazu okolnosti u kojima će nastati i razvijati se kasaba s orijentalnom čaršijom, kao i sela uključena u timarsko-spahijski sistem kao novinu u odnosu na evropske feudalne sisteme. Za razliku od niza drugih područja, Visoko je i ranije privlačilo autore poput Milenka Filipovića, Hamdije Kreševljakovića i drugih, da ostave obimne i danas veoma korisne studije koje omogućavaju komparativno dopunjavanje saznanja i o osmanskoj prošlosti ovog kraja. Domaći naučnici svjetskog nivoa poput Hazima Šabanovića i Saliha Trake doprinijeli su svojim radovima i boljem poznavanju lokalne administrativne slike, vakifa i kulturnih stvaralaca visočkog područja. S dužnim pijetetom treba podsjetiti na Hatidžu Čar-Drnda čiji su radovi prvi put iz osmanističkog ugla i na osnovu prvorazredne osmanske građe predstavili detaljno Visoko i okolinu od 15. do 17. st. kroz demografsku, konfesionalnu i privrednu strukturu, kao i kulturno-prosvjetne objekte. Neka ostane zabilježen

i podatak da je u noći sa 17. na 18. maj 1992. god., kad je navođenom zapaljivom granatom uništen cijeli arhiv i Vilajetski fond Orijentalnog instituta, ta osmanistica iz netom ugašene vatre i kancelarije s urušanim krovom uspjela spasiti jedan visočki sidžil.

Potreba za obuhvatnijim, zaokruženijim prikazom Visokog pod Osmanlijama rezultirala je monografijom čiji je značaj višestran. Činjenica je da je, mimo najstarije historije i pojedinih historijskih dijonica uoči i nakon doseljavanja Slavena, osmanski period najmanje obrađivan, što je u direktnoj koliziji s bogatstvom historijskih izvora materijalne i nematerijalne prirode. Ovdje nije riječ o ideološkim razlozima ili selektivnom predstavljanju i tumačenju prošlosti grada i šire okoline. Korektan naučnik koji izvor stavlja na prvo mjesto neće nikad prošlost oblikovati prema potrebama sadašnjosti. Stvar je najvećim dijelom vezana za činjenicu da je cijela bosanskohercegovačka historiografija (ili više njih) u drugoj polovici 20. st., i pored trajnih rezultata, imala neke slabije strane. Kao prvo, riječ je o izbjegavanju kompleksnih tema (a osmanski period je općenito kompleksan), a kao drugo, radi se o zastarjelom pristupu nauci i istraživanjima. Utoliko je još važnije što su autori ovog puta iznjedrili monografiju s multidisciplinarno obrađenim dijelom osmanske prošlosti Visokog i okoline. Ako je nekad bilo smatrano grijehom unijeti ime književnika ili slikara u lekciju iz historije, unijeti općeraširenu legendu ili bilo kakav etnološki ili narativni trag o nečemu što nas okružuje, što smo naslijedili kroz nošnju, pjesmu ili simbole, moderni metodološki pristupi, koji su se pokazali izuzetno korisni u hipotezi, u velikoj mjeri su doprinijeli rasvjetljavanju i prepoznavanju historijskih činjenica.

Savremenim naučnim pristupima, kako je Aladin Husić uradio predstavljanje Visokog i okoline kroz upravne, konfesionalne, demografske i privredne prilike u vrijeme osmanske vladavine (str. 13–118), ili Adnan Kadrić kroz kulturni život u osmanskom periodu, obrazovanje i pisanu riječ (str. 125–202), jednako je učinio Ibrahim Krzović kroz arhitekturu, pokazujući posebnosti, sličnosti i razlike objekata, simbioze oblika i elemenata (str. 203–266), Svetlana Bajić kroz bošnjačku nošnju pred kraj osmanske uprave (str. 279–293), Marica Popić-Filipović kroz tekstilne rukotvorine u Visokom (str. 299–303), a cijeli tim koji su činili Senad J. Hodović, Mehmed Kardaš, Mubera Pulo, Đenana Ganić, Habiba Efendira-Čehić i Mirna Malić tu dokumentarnu

priču su šarmantno zaokružili predstavljanjem običaja i predaja visokog kraja.

Kad pred sobom imamo ukoričeno djelo vezano za osmanski period, sve izgleda puno jednostavnije nego što jeste. S jedne strane je to dobro jer knjiga za širu javnost i mora da bude pitka, jasna, prijemčiva. No, da bi se preduhitрили svi oni koji će primijetiti možda manje ili veće nedostatke (npr. o demografiji ne samo Visokog nego i cijele Bosne u 18. st. skoro nemamo ništa, a 18. st. je prelomno razdoblje u razvoju evropskog društva), potrebno je ukazati na neke značajke obrade osmanističkih tema.

Strani istraživači, ali puno češće domaći ljudi u dijaspori, znaju prigovoriti, npr., zašto u Bosni i Hercegovini ne postoje uređene matične knjige kao u svim modernim zemljama svijeta, gdje bi zainteresirani korisnik samo ukucao u kompjuter ime djeda, pradjeda i u hipu imao sve podatke. Usud bosanskog područja je njegov geografski položaj na razmeđu Istoka i Zapada, zbog čega je kontinuirano i sukcesivno prolazilo kroz periode kontakata s različitim civilizacijama, brojnim kulturama i administracijama. Prelazni periodi su uvijek bili osjetljivi i bolni, a arhivu je najčešće uništavao neprijatelj. Srećom, osmanska administracija je za svoju važnu građu uglavnom radila *surete i musvedde*, do četiri istovjetna primjerka i prepisa, pogotovo popise oporezovanih, spiskove vojske, ugovore, službenu korespondenciju, brižno čuvajući arhivu i tokom svojih turbulentnih godina propadanja. Visočani pamte kako je fra Ignjacije Gavran, čovjek koji je izuzetno cijenio pisanu riječ, iskazivao svoje zadovoljstvo zbog takvog odnosa prema dokumentima. Čak je znao reći da ne bismo imali ništa egzaktno o stanovništvu za neke periode da nije osmanskih katastarskih popisa. No, eto, i katastarski popisi su ograničeni na poreske obveznike, toliko naroda i nije uključeno u njih.

Druga teškoća je obrada izvora. Osmanista koji radi na demografiji, npr., ostaje na katastarskom popisu godinama jer ga prvo dešifruje, pa prevodi, pa analizira, pa dopunjava sitnim detaljima koje nalazi u raznoraznoj građi, da bi tek onda bio u stanju interpretirati neku dionicu, temu historijske demografije.

Osmanista koji radi na književnim djelima mora poznavati arapski, turski i perzijski jezik, ali također biti u stanju da čita različita pisma. Suvišno je i spominjati da je za osmanistu bitno poznavati i zapadne jezike, često su potrebni i grčki i latinski, prvenstveno da bi se

mogla raditi istraživanja, komparacija izvora i valjana analiza. Okolnost koja i danas otežava rad na ovakvim itekako potrebnim monografijama iz osmanskog perioda jeste trend izbjegavanja rada na arhivskoj građi upravo zbog složenosti iščitavanja i sporosti. Autori monografije koju predstavljamo svoje priloge su pisali koristeći raznorodnu izvornu građu iz stranih i domaćih arhiva i biblioteka.

Kao što se historijski procesi, pojave, institucije, ljudi, mogu shvatiti samo kontekstualiziranjem s vremenom za koje se vežu, isto treba gledati i na izvornu građu prema saznanjima koje su autori imali u to vrijeme. Naučna knjiga, makar bila prilagođena široj čitalačkoj javnosti, podrazumijeva dalji rad, razrade i dopune. Ovo treba naglasiti da čitaoci ne bi pali u zamku misleći da je objavljenom monografijom osmanskog Visokog sve napisano. Visoko i okolina ima bogatu neistraženu prošlost koja se jedino ispravno može pisati na temelju izvora. Koliko god to bilo sporo, napor urodi plodom jer, kad se nekoliko kocica našeg historijskog mozaika nađe na pravom mjestu, onda to niko neće maći. Monografija uz ogromni broj detalja ne samo da jača naše poznavanje opće historije nego donosi i izvorne činjenice udžbeničkog karaktera u nizu tema. To može biti slučaj s pitanjem upućenosti u proces širenja islama, koji je često definiran stereotipnim pričama i ekscesnim situacijama kao trajnim činjenicama. Ozbiljna nauka više ne govori o nasilnoj i brznoj islamizaciji u Bosni. Kroz tekst nove monografije pregledno i slikovito se mogu shvatiti takvi procesi kroz konkretne likove. Prvi dokumentirani musliman među rajom visočkog kraja vezan je za 1468. god., a popisi Visokog s polovine 16. st. još uvijek masovno imaju muslimane s očevima nemuslimanima. Za neomešanu prisutnost višekonfesionalnosti u domaćinstvu, ali i za netačnost uprošćene tvrdnje kako se “poturči plahi i lakomi”, slikovit je primjer braće Masnovića. Dvojica su bili muslimani, Ahmed i Mehmed, sa skromnim čiflucima od 300 akči, a njihov treći brat Radivoj je uživao timar od 7.228 akči.

Prelasci na islam se inače javljaju do kraja osmanskog perioda i izvorna građa govori o prihvatanju islama čak i pored uobičajene posljedice da ostaju bez nasljedstva u porodici. Jednako je zanimljiv slučaj Kerime, kćeri Vukašinove, koja ima čak brata svećenika. Naravno, bilo je nezadovoljstva u drugim zajednicama, katolički svećenici izvještavaju o tome, žaleći se Propagandi za širenje vjere u Rimu zbog vjenčanja nemuslimanki pred kadijama. One nisu imale obavezu prihvatiti

islam udajom, ali je svećenstvo smatralo da sve to utiče na porast konverzija. Naravno, bilo je i konverzija na katoličanstvo, posebno u 17. st., pogotovo katoliciziranja pravoslavnih djevojaka, o čemu ima više izvještaja. Monografija upoznaje čitaoca i o ulozi kadije, pa između ostalog i toga da kadija vrši vjenčanja nemuslimana i nemuslimanke samo ako to iz ko zna već kojeg razloga ne može ili neće da obavi crkva. Cijeli su nizovi ovakvih detalja koji bacaju novo svjetlo na pokušaje uprošćavanja jednog državnog sistema koji je funkcionisao na području Visokog i okoline više od četiri stoljeća.

Kulturna historija osmanskog perioda obilježila je prošlost Visokog i okoline i urasla u savremeni duh Visočana, koji su i u najtežim okolnostima voljeli lijepu riječ dobiti i dijeliti, lijepo arhitektonsko ili umjetničko djelo stvarati i uživati s drugima u njemu. Kulturološki doprinos Visočana je prepoznat u svjetskim baštinama, ali okolnosti su uticale na to da će i tekstovi koje donose autori monografije biti u velikoj mjeri novi čak i za domaće ljude. To će biti i najbolja potvrda da je sve ovo što je napisano o historiji osmanskog Visokog, o pisanom nasljeđu iz tih proteklih stoljeća, o materijalnim ostacima graditeljstva, načinu odijevanja ili običajima i legendama, zaista vrijedilo truda i ulaganja.

Zbog svega rečenog, a i radi zaključka o ispunjenoj zadaći ove monografije, kao i potrebi daljeg rada bez obzira na okolnosti, neće biti suvišno da se i u ovom prikazu posveti nekoliko redaka situaciji s kraja 17. st., tačnije godinama nakon haranja Eugena Savojskog po ovom području. Prilike su bile izuzetno teške, narod zbog paljevina ostao bez kuća, trgovci bez dućana, pokušavalo se klecavo stati na noge. A eto, baš u takvo vrijeme, bio je izuzetno jak intelektualni krug u Sarajevu. Dug je niz imena sjajnih ljudi koji su ostavili izuzetna djela iz tog perioda, a znali su biti istovremeno hodže i pjesnici, mule i hafizi, hećimi i hroničari. Jedan od takvih ljudi je u monografiji spomenuti Osman Šugli, sarajevski hroničar rodnom iz Visokog i književnik koji je pisao na osmanskom, arapskom i perzijskom, a jezik kojeg govori nazivao – u istom djelu – i bosanskim, i jezikom Bošnjaka, i jezikom Bosne. Upravo taj Visočanin Šugli opisuje zatečenost intelektualaca općim stanjem u društvu i opisuje ga ovako: *Niti ima neko savršeno učen / Niti ima iko ko bi njegovu vrijednost znao / Niti ima snage da bi se ovdje ostalo / Niti ima mjesta kuda bi se otišlo*. Ipak, unatoč ovakvim riječima, teško stanje nije bilo izgovor da Osman Šugli i svi drugi bosanski Osmani ne

rade. Dakle, uprkos teškim historijskim neprilikama, uprkos stalnom ponavljanju historijskih binarizama pobjednici – poraženi, takvi periodi kriza, napada, ratova, prevazilaženi su i Visoko i okolina i danas imaju još uvijek tragove svog postojanja svuda. Monografijom i naučnom etikom njenih autora to je ovjereno, a upoznavanje stvarnih činjenica može samo stvoriti bolje ozračje razumijevanja među čitaocima.

Ramiza Smajić